

تئاتر ژاپنی

«نو، کیوگن، کابوکی»*

درام «نو»

از آئینها و نمایشهای دو مذهب بودائی و شینتوئی در ادوار تاریخی «نارا» (۷۹۴-۷۱۰ میلادی) و «هی» (Hei (۱۱۸۵-۷۹۴ میلادی) تئاتر ژاپنی پدید آمد. در پایان سده چهاردهم میلادی، که پس از سالها آشوب و نبرد، آشتی و آرامش در ژاپن برقرار شد، دو نوع «درام» در ژاپن رواج یافت و رو به کمال گذاشت: یکی از این دو: «نو» NO و دیگری «کیوگن» Kyogen بود. منشأ اصلی این دو نوع درام، رقص ساده‌ای بنام «ساراگاکو» Saragako بود که به هنگام جشنهای مذهبی در پرستشگاههای پیروان بودا و شینتو انجام می‌گرفت. گفتگو و اطوار و حرکات خنده‌آور، عناصر اصلی «ساراگاکو» بشمار می‌آمد. پس از یکجند، رقص «ساراگاکو» تحول پذیرفت و تجزیه شد: رقصها و نمایشهای حماسی و رثائی بصورت درام «نو» و نمایشهای خنده‌آور و سبک بشکل «کیوگن» درآمد. درام «نو» بکوشش هنرپیشه جوانی بنام «زه‌آمی» Zeami در اواخر قرن چهاردهم به کمال رسید. «زه‌آمی» هنرمندی نامور و صاحب‌نظری بلندپایه بود. در قرون بعد، «شگون»ها (سرداران سپاه که پیش از امپراتور قدرت داشتند) بیش از دیگر طبقات مردم، به «نو» دلبنده شدند و از آن حمایت کردند. بدینگونه «نو» از سایر نمایشهای عامیانه جدا شد و خاص برگزیدگان گشت. از آن زمان باز، درام «نو» بعنوان نمونه تئاتر کلاسیک ژاپنی شناخته شده است.

«نو» اصلاً یکنوع ترازدی همراه با رقص است و در آن بازیگران محدودی شرکت می‌کنند که عبارتند از: «شیت» Shite (بازیگر اصلی) که مرد یا زنی است که همواره نقابی بر چهره می‌گذارد؛

«واکی» Waki (بازیگر دوم) و دو یا سه «تسوره» Tsure که تابع «شیتته» یا «واکی» هستند. یک دسته آوازخوان مرکب از دوازده تن، پاره‌ای از قسمت‌های متن نمایشنامه را که به توصیف موضوع اختصاص دارد، به آواز می‌خوانند یا بیان می‌کنند، اما هیچگاه با بازیگر وارد گفتگو نمی‌شوند. نوای یک نی لیک و سه ساز ضربی، نمایش را همراهی می‌کند. صحنه نمایش نیز بسیار ساده و بی‌پیرایه است. صحنه اصلی، چهار گوشه‌ای به ضلع ۶ متر است. برای نوازندگان آهنگها و دسته آوازخوان، صحنه‌های اضافی در کنار و پشت صحنه اصلی تعبیه می‌شود. بازیگران بوسیله راهرویی به درازای ۱۵ متر به صحنه اصلی درمی‌آیند یا از آن بیرون می‌روند. تنظیم و تهیه صحنه‌ها با آنکه بسادگی انجام می‌گیرد، اما مستلزم هزینه‌های سنگین است، زیرا دقت می‌شود که چوب در و دیوار کف صحنه‌ها صیقل یافته باشد و زیبایی طبیعی آن نمایان گردد. تنها زیور صحنه اصلی، نقش درخت کاجی است که به روی دیوار پشت صحنه دیده می‌شود. در طول راهرو نیز سه کاج کوچک به فواصل برابر کاشته می‌شود. افزاری که همیشه در درام «نو» باید بکار رود، بادزن است. تنها مایه تجمل درام نیز جامه‌های بازیگران است که نقشهای گوناگون و پیچیده، اما رنگهای روشن و ملایم دارد.

نقابی که «شیتته» یا بازیگر اول بر چهره می‌گذارد، باید به دقت و ظرافت ساخته شود تا بازیگر بتواند از زیر آن، با حرکات چهره، حالات گوناگون روحی را مجسم کند. نقابهایی که در قرن پانزدهم میلادی ساخته شده، از بهترین انواع نقاب درام «نو» است و هنوز بکار برده می‌شود.

بازی هنرپیشگان تابع قواعد سخت و دقیقی است و شامل ۳۰ حالت (Position)، نظیر حالات پنجگانه یا در بالت اروپائیت. مثلاً بازیگری یک یا دو دستش را بالا می‌آورد و نزدیک دیدگان خود بیحرکت نگه می‌دارد؛ این حالت گریستن است. اصولاً بازی «نو» هیچگاه نباید با حال طبیعی مطابق باشد، بلکه «باید از حدود حرکات طبیعی درگذرد تا به پایگاه عالی هنر طبیعی برسد.» در واقع می‌توان اساس بازی درام «نو» را به اصول شیوه سمبولیسم هنر اروپایی نزدیک دانست.

زن در درام «نو» شرکت ندارد و مردان، با تعویض قیافه و لباس، به جای آنان بازی می‌کنند و عجیب آنست که گفتگو را با همان صدای طبیعی و مردانه خود انجام می‌دهند. نمونه یک درام «نو» بطور ساده چنین است:

در پرده نخست «واکی» (بازیگر دوم) که غالباً یکی از پیشوایان دین بود است، برای «شیتته» (بازیگر اول) داستان جنگجو یا زن عاشق یا کودکی را باز می‌گوید که در حادثه غم‌انگیزی کشته شده است و از او درخواست می‌کند تا برای آرامش روان مرده دعایی بخواند. در پرده دوم «شیتته» بصورت همان جنگجو یا زن عاشق یا مادر کودک ظاهر می‌شود و به یاری رقص، چگونگی کشته شدن یا حالت روحی خود را بیان می‌کند. در این پرده، «شیتته» یا بصورت نخستین خود باقی می‌ماند، که روانش بر اثر ادعیه پیشوای دین آرام می‌گیرد و یا بشکل اهریمنی درمی‌آید که «واکی» بر او چیره می‌شود. روح اصلی نمایشنامه، همان عقیده بودایی «ناپایداری زندگی» Vanitas Vanitatum است. و اما مضمون نمایشنامه‌ها، ستایش خدایان و سرگذشت جنگجویان و عشقهای

بد فرجام و افسانه‌های محلی است. متن هر نمایشنامه مشحون از اشارات و کنایات بیشمار به داستانها و اشعار کهن ژاپنی و چینی است و همین امر، ترجمه آنها را به زبانهای بیگانه محال می‌گرداند. بازی هر نمایشنامه ۳۰ تا ۴۵ دقیقه طول می‌کشد. رقصهای درام با حرکت بسیار آرامی انجام می‌گیرد و هیچ شباهتی با باله و رقصهای اروپایی ندارد. مثلاً در نمایشنامه «دوجوجی» Dojoji، که یکی از نمونه‌های برجسته درام «نو» است، رقصی بوسیله «شیته» (بازیگر اول) صورت می‌گیرد که ۴۵ دقیقه بطول می‌انجامد. در طی این ۴۵ دقیقه، «شیته» فقط یکبار پیرامون صحنه را می‌پیماید و نوای طبلی، حرکات او را همراهی می‌کند.

درام کیوگن

«کیوگن» یک نوع کمدی سبک (Comédie farce) است که پس از نمایش «نو» اجرا می‌شود. زمانیکه «نو» اعتبار خود را از نظر عامه از دست می‌داد (تقریباً ۱۵۰ سال پس از «زه‌آمی») «کیوگن» به حد کمال خود رسیده بود. در آن زمان آشوب و نفاقهای داخلی دوباره در ژاپن آغاز شده بود. پیکارهای دائم میان «فتودال»های بزرگ و قیامهای پیایی روستائیان و رشد طبقه شهرنشین، که از مشخصات برجسته تاریخ ژاپن در قرن شانزدهم است، همواره آرامش زندگی ساده مردم این سرزمین را برهم می‌زد. درام «کیوگن» که در این دوره رونق و رواج بسزایی یافته بود، قهرآخصانص اجتماع ژاپن آن زمان، خاصه بیداری و هشیاری مردم ستم‌دیده و تهیدست را منعکس می‌کرد و از اینرو بیش از پیش قبول عام می‌یافت. اما اقتدار و ثبات نظام ملوک‌الطوایفی از رواج و پیشرفت این درام جلوگیری کرد و آنرا مانند «نو» از نمایشهای عامیانه جدا ساخت. «کیوگن» رنگ و مایه مردم‌پسند دیرین را از دست داد و به راه ارضای ذوق کهران و برگزیدگان کشیده شد. از آن پس «نو» و «کیوگن» همیشه با هم بازی می‌شد، اما «کیوگن» سبک‌تر و پست‌تر از «نو» بشمار می‌آید و غرض از نمایش آن، دفع ملالی بود که بر اثر نمایشهای سنگین «نو» در بینندگان پدید آمده بود.

موسیقی و آواز گروهی در «کیوگن» وجود ندارد. بازیگر بندرت نقاب بر چهره می‌گذارد. نمایشنامه‌ها غالباً شرح زندگی خنده‌آور خانمهای ساده‌دل و کوته‌بینی است که از خادمان نیرنگباز و زنان ستیزه‌جو و سوداگران سودپرست، غدر و وهن می‌بینند. در نمایش «چادر نماز» (که متن آن بعنوان نمونه‌ای از درام «کیوگن» در پایان مقاله نقل می‌شود) کلمات با طمانینه و بطور مقطع ادا می‌شود. خطوط چهره بازیگر نیز به آرامی تغییر می‌کند، حتی به هنگام بروز فاجعه. از اینرو نمایشنامه با آنکه بسیار کوتاه است، بیست دقیقه طول می‌کشد. این‌کندی و آهستگی بازی و حرکات، کمدی را خنده‌آورتر می‌کند.

کابوکی

در تاریخ ژاپن، قرون شانزدهم و هفدهم میلادی، دوره رستاخیز هنری است. در این عصر

۲۴۹

خروج از صحنه در درام کابوکی

حفظ تناسب و حرکات بدانگونه که در این عکس دیده می‌شود

از عهده هر بازیگر «کابوکی» برنمی‌آید

چون نمایشهای «نو» و «کیوگن» با خواسته‌های عامه مردم ناسازگار شد و مایه سرگرمی و بهره‌مندی اشراف گشت، هنرمندان تهدیدست که با مردم دمساز و از شادی و رنج ایشان آگاه بودند، بر آن شدند که انواع تازه‌ای از درام، موافق با آرزوها و نیازهای اکثریت مردم پدید آورند: درام‌های «کابوکی» و «جوجوری» Jojuri پدیدآورنده همین شوق و کوشش هنرمندان ژاپنی در آن زمان است.

«کابوکی» تنها نوع درام ژاپنی است که بیش از پیش به درام اروپایی نزدیک می‌شود. موسیقی و رقص و گفتگو همه در «کابوکی» جمع است و آنرا به اُپرای اروپایی همانند می‌سازد. اگر سادگی و آرامش از خصائص ممتاز درام «نو» بشمار می‌آید، شکوه و زیور و جنب و جوش شناساننده «کابوکی» است. نمایشنامه‌ها به نظم یا به‌نثر - موزون و مسجع نوشته می‌شود. آواز گروهی در درام «کابوکی» رابط میان بازیگر و بیننده است، به این معنی که وقایع نمایشنامه را برای ایشان شرح و تفسیر می‌کند. موسیقی هیچگاه با حرکات و کارهای بازیگران همراه نیست، بلکه ذهن بینندگان را برای وقایع آینده آماده می‌سازد. اگر درام «نو» در نیایش خدایان و ستایش دلاوران افسانه‌ای ساخته شده است، «کابوکی» به بیان دشواریهای زندگی و آرزوهای مردم عادی اعتنا دارد. پایه گذار درام «کابوکی» را قاصه‌ی یکی از معابد پیروان شینتو بنام «اوکونی» Okouni می‌پندارند که در اواخر قرن شانزدهم میلادی در شهر «کیوتو» می‌زیسته است. نمایشهای این درام در آغاز در هوای آزاد انجام می‌گرفت و بازیگران آن همه زن بودند. اما پس از آنکه در قرن هفدهم شرکت زنان در نمایش مخالف با اخلاق و ممنوع شناخته شد، مردان جای آنان را گرفتند. پس از انقلاب ۱۸۶۸، زنان کوشیدند تا دوباره مقام پیشین خود را در درام کابوکی بازیابند، اما کوششهای ایشان با ناکامی روبرو شد. و اما درام «جوجوری» در اصل، به افسانه‌ها و داستانهای منظوم اختصاص داشت. همراه با نمایش، ساز «شامی‌سن» Shamissen که به گیتار شبیه است و سه زه دارد، نواخته می‌شد. در نخستین سالهای قرن هفدهم، «جوجوری» با نمایشهای خیمه‌شب‌بازی درآمیخت و نوع تازه‌ای تئاتر عامیانه بنام «جوجوری نینگیو» Ningyo پدید آمد. در این نمایش، آواز و گفتار، حرکات عروسک‌ها را همراهی می‌کند. «جوجوری نینگیو» یک زمان چنان رونق و اعتباری یافت که نویسندگان بزرگ برای آن نمایشنامه نوشتند.

از چهل سال پیش، در کنار درام‌های «نو» و «کیوگن» و «کابوکی» و «جوجوری»، درام نوع اروپایی آهسته پیشرفت می‌کند.

- ۱- ادوار تاریخ ژاپن از این قرار است. «نارا» (۷۹۴-۷۱۰)، «هی» (۱۱۸۵-۷۹۴)، «کاماکورا» Kamakura (۱۳۳۳-۱۱۸۵)، «موروماچی» Muromachi (۱۵۶۸-۱۳۳۳)، «مومویاما Momoyama (۱۶۰۰-۱۵۶۸)، «توکوگاوا» Tokugawa (۱۸۶۸-۱۶۰۰)، «ميجی» Meiji (۱۹۱۲-۱۸۶۸).
- * نقل از: مجله سخن، دوره هفتم، شماره ۱، فروردین ۱۳۳۵، صفحه‌های ۴۶ تا ۵۵.